

På gådejagt efter
Jeppe Aakjærs usungne sange

Anette Prehn

På gådejagt
efter
Jeppe Aakjærs
usungne sange

Gyldendal

På gådejagt efter Jeppe Aakjærs usungne sange

Af Anette Prehn

© 2021 Gyldendal A/S

Forsidefoto: Morten Rasmussen, Ritzau, Scanpix

Omslag og grafisk tilrettelæggelse: Bettina Kjærulff-Schmidt

ISBN: 978-87-02-33844-7

1. udgave, 1. oplag

Tryk: Livonia Print

Printed in Latvia 2021

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner, der har indgået aftale med Copydan, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer.

Gyldendal Nonfiktion

Klareboderne 3

1001 København K

Tlf.: 33 75 55 55

www.gyldendal.dk

En del af Gyldendal-gruppen

Forsiden:

“Sådan blev Karup Å under alle årets og vejrets omskiftelser en milelang ringlende streng med mystik og det, som ligger over al forstand ... Den rinder af sted mod det fjerne og ukendte og bliver et symbol på selve livet,” skriver Jeppe Aakjær i sin erindringsbog *Fra min bitte-tid*. Citatet har inspireret en strofe i den usungne sang “Jeg elsker dig Jord”. Åen figurerer desuden som tema i sangene “Åens drejning” og “En flig af livets gåde”.

INDHOLD

Forord 7

Indledning 21

EKSISTENSEN 35

Gentagelsens glæde 38

Verden fra en anden rude 44

Pilgrimsrejse til Tossernes Land 52

Livsanskuelse 58

På vanviddets vinger 66

Så gik det gamle år 72

NATUREN 79

Jeg elsker dig Jord 86

Åens drejning 94

Den første lærke 100

En flig af livets gåde 108

Poesiens vidundervæld 114

Den første forårsdag i Danmark 120

Hver dag er ny 126

Blad på blad 132

Ud i tusmørkets gabende grå 140

INSPIRATIONEN 147

Øjebliksbørn 150

Mit hoved er krybende fuldt af idéer 156

Der skal åbne vande til bevægelse og strøm 162

Kilder af liv 168

Du egner dig ikke til glemsel 174

Sjæl til sjæl 180

EFTERTANKE 189

Fakta om Jeppe Aakjær 197

Bøgerne bag 199

Denne bogs billeder 201

Referencer og noter 202

Anette Prehns øvrige forfatterskab 217

Pust lyrisk liv i fortidens tekster 219

Tak 221

Aakjærs helt eget farvel 222

Forord

I 2020 blev verden ramt af coronaepidemien. Præcis 100 år tidligere var den plaget af en anden epidemi: den spanske syge. Blandt patienterne var den folkekære digter Jeppe Aakjær med de særdeles sangbare strofer. Aakjær havde på dette tidspunkt udgivet og fået sat melodi til naturlyriske digte som “Jeg er havren”, “Nu er dagen fuld af sang”, “Sneflokke kommer vrimlende” og “Stille hjerte, sol går ned”. Også et samfundskritisk digt som “Jens Vejmand” og romanen *Vredens børn* havde set dagens lys.

Ramt af den spanske syge troede Aakjær, at han skulle dø. Han forfattede derfor – for god ordens skyld – teksten til sin egen gravsten:

” Her standsed de glade klange.
Her sattes mit livsens mål.
Det er asken af usungne sange
der hviler i denne skål.

Det var heldigvis falsk alarm, og Aakjær fik ti produktive år mere. Men ordene var så væsentlige for ham, at de i 1930 blev mejslet ind i hans gravsten til evigt eftermæle under en lærke og to kornaks. Aakjær er bisat med direkte kig til Jenle og arbejdsværelset på første sal.

Da jeg første gang læste de gådefulde ord på Aakjærs gravsten – i efteråret 2019 – blev min nysgerrighed vakt. “Asken af usungne sange” stod der. På den ene side virkede det ligetil, at Aakjær her

refererede til de mange sange, han ville kunne have skrevet, så fremt og ifald han havde levet længere. På den anden side blev der sået et frø i mig. Kunne der mon ligge “usungne sange” og gemme sig uopdagede steder? Ville det kunne lade sig gøre at finde dem? Ville Aakjærs budskaber og værdier kunne bære og bidrage i dag, hvis de blev fundet frem af fragmenterne og afprøvet kreativt i nye sammenhænge?

Kort tid efter fik jeg min første direkte erfaring med, at Aakjærs ord fra dengang har kraft til at bidrage meningsfuldt til skabelsesprocesser i dag. Jeg læste *Rugens sange og andre digte*, Aakjærs lyriske hovedværk. Et af de mange digte i bogen hedder “Vor barndoms bæk”. I strofe 11 faldt jeg over ordet “grundakkord” i forbindelse med bækkens lyd. Grundakkord. Jeg tyggede på ordet. Grundakkord.

Få uger senere skrev jeg sangen “Morgengaven” sammen med komponist Kristian Bisgaard. Sangen handler om de magiske minutter, hvor man er vågnet før daggry, og man udhvilet, fredfyldt, men også lidt desorienteret ligger og finder sin form, mens et barndommens skyggespil udfolder sig uden for ruderne. Den indledes med ordene:

” Dagens grundakkord er slået an.
Kroppens kompas vågner blidt.
Langsomt vender jeg tilbage,
lander i det liv, der er mit.

Et enkelt ord af Aakjær havde dermed demonstreret sin nutidige relevans. Det gav glans og dybde til en almenmenneskelig hverdagsoplevelse.

Måneder senere – i februar 2020 – skrev jeg sangen “Liv i vor hånd” sammen med Kristian Bisgaard. Teksten er inspireret af en af K.E. Løgstrups centrale pointer. Teologen og idéhistorikeren skrev i 1956 i bogen *Den etiske fordring*: “Den enkelte har aldrig med et andet menneske at gøre, uden at han holder noget af dets liv i sin egen hånd.” Sangen rummer fire strofer med omkvæd, klæder Løgstrups pointer i en nutidig dragt og vækker til filosofisk refleksion.

Mine erfaringer med “Morgengaven” og “Liv i vor hånd” viste mig med andre ord, at fortidens ord kan inspirere og berettige nye sange i dag. Endda tilføre nutidens oplevelser og udfordringer et dybere og mere almenmenneskeligt perspektiv.

Mit eget Aakjær-bagtæppe var på dette tidspunkt først og fremmest hans naturlyriske digte, men også “Jens Vejmand”, som jeg i mange år har ment er den vigtigste sang i *Højskolesangbogen*. Som barn åbnede sidstnævnte *historien* for mig gennem sin bro til de mennesker, der har slidt og lidt for at bygge det samfund, vi er så privilegerede at leve i i dag. Da jeg blev ældre, åbnede sangen *samfundet* for mig. I mit arbejde med socialt udsatte og hjemløse mødte jeg Jens Vejmand igen og igen. Det var mennesker, som havde ydet det bedste, de magtede, med de ressourcer, de havde, men som ingen vegne var kommet i omgivelsernes fordømmende

øjne. Senere åbnede sangen en større *verden* for mig – og det gør den fortsat. For der er desværre stadig hundrede millioner af Jens Vejmænd, -kvinder og -børn, som knokler under urimelige og nedværdigende forhold. I dag. Og i morgen.

Det har for nylig slået mig, at min allerførste lejlighedssang – som jeg skrev til min mormors fødselsdag, da jeg var syv år gammel – gik på melodien “Ole sad på en knold og sang”, det vil sige samme metrik, som Aakjær benyttede i sin tid. Jeg har skrevet digte og sangtekster siden dengang, og fra 2018 har det været i samspil med komponisterne Rasmus Skov Borring, Kristian Bisgaard og Erik Sommer.

I efteråret 2019 læste jeg biografien *Jeppe Aakjær, spillemand og stridsmand*, skrevet af Henrik Fibæk Jensen. Jeg var iført min gule overstregningstusch og overstregede særligt lyriske passager og væsentlige begivenheder fra Aakjærs liv. Der var mildest talt gul fest i bogen, da jeg var færdig med den. Blandt andet stødte jeg på et brev med disse linjer, som Aakjær havde skrevet til sin ven og mæcen Esper Andersen i 1889:

” Jeg elsker dig Jord med dit myldrende liv,
med din sol i det blå, med din drejende runde måne.

Jeg læste ordene igen. De var jo dybt lyriske. En enkelt sætning fra et enkelt brev skrevet for mere end 130 år siden var nærmest sang-

bar i sig selv. Det var, som om melodien boede i ordene og bare ventede på at blive forløst.

“Du kan høre den åbne himmel i hans stemme,” skriver forfatteren Pia Juul i anden sammenhæng, i digtsamlingen *Forgjort*. Aakjærs forbundethed med naturen er uomtvisteligt til stede i mange af hans digte, men i foråret 2020 gik det op for mig, at jeg også i Aakjærs *prosa* kunne høre den åbne himmel. Ikke alle steder, nej. Men mange steder. Det stod klart for mig, at der lå gemt en skattekiste af ord og udtryk, udformet som *prosa*, men med hyppige kig ind i lyrikkens verden. Jeg udvidede derefter det, jeg nu kaldte min “gådejagt”, til breve, foredrag, taler, Aakjærs erindringer og endnu en biografi. De gule overstregninger knopskød. Jeg måtte erkende – som en avis skrev det i 1925 – at Aakjær “er altid lyriker, ligegyldigt hvilket emne han så end behandler”.

Alle disse ord, der var kommet mig i møde, fik mig til at ansøge om et ophold i studieboligen på Jenle, Aakjærs kunstnerbolig nord for Skive. Nu hvor Aakjær så åbenlyst ikke kan skrive flere sange, vil hans mange smukke ord så kunne kombineres på nye måder og blive pustet til live som ny lyrik i hans ånd?

Jeg gik ydmygt til opgaven og holdt kortene tæt ind til kroppen. Tænk, hvis der absolut ingen usungne sange dukkede op, når jeg indlogerede mig på Aakjærs beåndede sted? Jeg frygtede at begå *hybris*. Arbejdstitlen på min ansøgning blev derfor “Naturlyrik på Jenle” uden nogen direkte reference til Aakjærs *prosa*.

Jeg fik bevilliget et studieophold, og det skulle finde sted i maj

2020. I mellemtiden kom corona dog til landet. Aakjærsselskabets bestyrelse blev, som alle andre kulturinstitutioner, pålagt at lukke museet for offentligheden. Ved samme lejlighed besluttede bestyrelsen også at lukke studieboligen, selvom jeg for mit vedkommende skulle bo der mutters alene. De aflyste opholdet i en mail til mig, og jeg måtte nu tygge godt og grundigt på mine muligheder.

Den mail, jeg sendte retur, blev indledt med ordene: “Tilgiv mig min frimodighed, men ville det på nogen måde være muligt ...”, og så fortalte jeg ellers, hvordan jeg i måneder havde forberedt mig på opholdet ved at læse alt, hvad jeg kunne komme i nærheden af, af Aakjær, at netop uge 21 passede godt med forpligtelser i forhold til min familie, og at jeg forudså et travlt efterår, nu hvor forårets foredragsengagementer var blevet corona-flyttet. Den besked fik heldigvis bestyrelsen til at beslutte at åbne studieboligen i “min” uge, hvilket alle parter vist er glade for i dag. I alt blev det til fem ophold i studieboligen på Jenle på gådejagt efter de usungne sange, der viste sig at pible frem, samt et yderligere ophold, hvor jeg skrev på denne bog.

På vej til mit første Jenle-ophold gjorde jeg holdt ved Karup Å ved Aakjær, hvor Jeppe Aakjær voksede op. I gummistøvler gik jeg i et par timer langs den brede å med den rivende strøm, nær hyld, tjørn og hængepil. Således sansevakt tjekkede jeg ind på Jenle og fik at vide af Inge Lis og Ole Sørensen – der løfter et stort ansvar

som frivillige – at min udsigt fra arbejdsbordet i stuen stort set var den samme som Aakjærs, når han sad ved sit skrivebord.

Allerede første aften kom “Jeg elsker dig Jord” til mig. Det er en hymne, som hylder intense sanseoplevelser i naturen, og besøget tidligere på dagen gjorde, at jeg “var” ved Karup Å, mens jeg forfattede sangen.

Undervejs i min udforskning blev jeg klar over, at Aakjær faktisk gerne ville findes og bruges. I et brev til digteren og vennen Thøger Larsen fra 1927 skriver han:

” Jeg har altid ærgret mig over disse brevsamlinger, der læses hen som i et jernskrin, så ingen forsker kan få adgang til dem, før alle livets søde safter er dampet ud af dem. Lad bare folk vende vore papirer, bruge dem, gøre uddrag af dem, når det sker med takt og pietet ... jeg er parat til at være mine meninger bekendt, også efter min død.

Så jeg måtte altså godt udforske Aakjærs “søde safter” – også når det føltes ret privat. Vi i eftertiden har Aakjærs tilladelse, hvis vi vel at mærke tilgår hans tekster i respekt for hans ånd.

Aakjær forstod sig selv på det stof, som historieskrivning er gjort af: dokumentation. Han fik for eksempel ofte afskrevet vigtige breve, han havde skrevet, inden han sendte dem. Kopierne blev – på linje med så meget andet – sirligt arkiveret. Selv skrev

Aakjær, at “det er historikeren i mig, der har digteren ved hånden, ikke omvendt”.

For mig blev Aakjærs mystiske ord på gravstenen en invitation til en gådejagt. Til at finde og puste liv i usungne sange, der gemte sig de mest overraskende steder.

Min søgen blev rebusagtig. Tålmodighedskrævende, ja, og ofte overraskende og begejstringsvækkende. Først og fremmest blev den en erkendelsesproces, og det stod hurtigt klart for mig, at jeg sad med tekster, intentioner og ord, som ingen længere læser, og som derfor reelt er kulturelt kasseret. Det stod også klart for mig, at disse havde en overset almengyldighed. Og at vi har brug for Aakjærs ord og indsigter i dag.

Mit ønske med “Projekt Usungne Sange” flugter med en tendens i tiden, der er opstået som et modtræk til forbrugskulturen. Den kaldes for “upcycling”, og der fremstilles for eksempel upcyclede lamper, ligesom der bliver dyrket svampe i upcyclet kaffegrums, som ellers ville blive smidt væk. Ordet knytter an til ordet “recycling”, der som bekendt betyder at genbruge. Når du “upcycler”, finder du gamle ting, som du kombinerer og opgraderer gennem overraskende bearbejdningsprocesser. Dermed skabes en ny funktion, æstetik og merværdi: Det bedste af det kasserede får nutidig relevans og glæde. Det var det, jeg fik lyst til at gøre med de lyriske fragmenter af Aakjærs prosatekster: at finde kasserede guldklumper i kulturarven, som kan krydsbefrugte hin-

anden og skabe noget smukt, meningsfuldt og brugbart for vores tidsalder.

Hver dag jeg har været på Jenle, har jeg været et smut omkring Aakjærs gravsten og fået mig en lille “snak” med ham. Eller – skulle jeg måske rettere skrive – stillet mig til rådighed. Projekt Usungne Sange har hele tiden været drevet af en trang til at ære Aakjærs ånd med nutidens liv og behov for øje. At vise det fællesmenneskelige og alment gyldige i fortidens erfaringer. At bygge bro mellem historien og os. At låne fortidens briller til at afsløre nogle af nutidens mange blinde pletter.

Vi kan let komme til at lide af *kronocentrisme*, det vil sige, at man “diskriminerer fortiden ved per automatik at udnævne den til ringere end nutiden”. Dette forstærkes for mig at se, når vi mister indsigten i det almenmenneskelige. Og her kan genoplivningen af glemte ord fra Aakjærs pen og mund bygge bro mellem dengang og nu. Vi kommer til at forstå noget af det meget, vi har til fælles som mennesker.

Fra begyndelsen har det været min intention at lede efter ord med lyrisk potentiale. En del af Aakjærs prosa tilbyder et unikt indblik i et menneskelivs kampe og sorger, undren, knopskydninger og eksalterede glæder. Hen ad vejen har de usungne sange vist sig meningsfuldt at kunne organiseres via disse tre overordnede sorteringsbegreber: